

*Hoe de Kerstenen uyt de stadt quamen, van hun ordonnantie
ende vanden vervaerlijcken strijt die sy deden.*

Het .LXVIJ. ¹ capittel. ²

De coningh Brandesier en de coningh Lucra hadden een maent lanck gelegen voor de stadt van Angorien sonder yet te doen, dies Valentijn met de andere Heeren raedt hielden om hun vyanden te gaen bevechten, soo hebben sy Brandesier ontseyt om morghen te vechten. ³ Den koningh Brandesier, die hooveerdigh ende fel was, heeft ⁴ hun dat gheaccordeert. ⁵

De Kerstenen die binnen Angorien waren, hebben hun batalie gheordineert in thien partyen, daer af hadde Milioen d'Angler de eerste, d'ander Sampson d'Orleans, de derde Garnier, sijn sone, de grave van Vendomme, de vierde de grave van Campagnien, de vijfde Quintijn van Normandien, de seste den hertogh van Borgongien, de sevenste den hertogh Dammartijn, de achtste [den hertogh d'Ansture], ⁶ de negende voerde de maerschalck van Constantinopolen ende Valentijn hadde de thiende batalie, die hun alle eenen moet gaf om wel te doen. ⁷

1. [Tekstkritiek] Bouman: LVI.

2. [Maillet] Comment les crestiens saillirent de la cite dangorie et de lordonnance de leurs merueilleuses batailles. lxvi. chapitre.

[Verdussen] Het XXXVI. Capittel. Die Kerstenen comen uyt die stadt, ende strijden teghen die Sarazijnen.

3. [Verdussen] DEn Coninck Brandesier ende Coninck Lucra hadden een Maent lanck gheleghen voor die stadt van Angorien met alle haerder macht sonder jet te doen / Valentijn met die andere Heeren hebben eenen raet ghenomen om op haer vyanden te gaen vechten / soo hebben zy Brandesier ontseyt om mogen te vechten /

4. [Tekstkritiek] Bouman: hreft

5. [Maillet] et brandiffer qui fut fier et orgueilleux voulentiers lacorda.

[Verdussen] den Coninck Brandesier die hooveerdigh ende fel was / heeft hem daer toe gheaccordeert /

6. [Tekstkritiek] Ontbreekt bij Bouman. Vermoedelijk was de kopijvoorbereider vergeten dat Garnier dezelfde is als de graaf van Vendomme, met als gevolg dat hij een naam overhield. Waarom de graaf nu Garnier heet en niet Garmans / Germans, zoals in capittel XIII, is onduidelijk. Verbeterd op basis van Verdussen z.j.

7. [Maillet] Lors les crestiens qui dedens la cite dangorie estoient leurs batailles ordonnerent en dix. eschelles. dont millon dangler eust la premiere. La seconde fut Sanson dorleans. La tierce fut Geruaiz son filz le conte de vuandomme. La quarte le conte de champagne. La quinte Quentin de normendie. La siziesme Le duc de

Valentijn ende Oursson

Aldus soo zijn de ¹ Kerstenen uyt de stadt ghereden om den Koninck Brandesier te bevechten, die uyt sijn heyr maeckte ² vijfthien batalien, over elck eenen koningh. ³ Daer werden de trompetten en claoenen gheslagen, diemen wel verre hooren mochte, ende daer begon eenen doodelijcken strijt. ⁴

En onder den standaert ⁵ vande Sarazijnen was de koningh Brandesier, den koningh van Esclardijen, den koningh van Indien, den koningh van Salucen, den koningh van Dammeden, den admirael van Cordes, den admirael van Arabien, den koningh van

bourgongne. La septiesme Le conte de dampmartin La huitiesme Le conte dausseure. La neufiesme Le mareschal de constantinoble. Et Valentin la diziesme qui a tous donna souuent grant couraige de bien faire. et les couars qui fuyr vouloient enhardissoit et auant les faisoit entrer

[Verdussen] die Kerstenen die binnen Angorien waeren hebben haer batalie gheordineert in thien partijen / daer af hadde Milion Dangier die eerste / die ander Samson Dorcianus / die derde Garnier zijnen Sone die Grave was van Vendonne / die vierde den Grave van Champaignien / de vijfde Quintijn van Normandien / de sesde den Hertogh van Borgondien de sevenste den Hertogh Danmartijn / die achtste den Hertogh Dansture / de neghenste batalie voerde den Maerschalck van Constantinopolen / ende Valentijn hadde die thiende batalie die hun allen eenen moet gaf.

1. [Tekstkritiek] Bouman: der

2. [Tekstkritiek] Bouman: maeckt

3. [Maillet] en telle ordonnance que ie vous ay deuisse saillirent crestiens hors de la cite dangorie pour le roy Brandiffer assaillir qui de son ost auoit fait quinze fortes et merueilleuses batailles et en la moindre auoit vng Roy.

[Verdussen] Aldus soo zijn die Kerstenen uyt die stadt getreden om den Coninck Brandesier met haere macht te gaen bevechten / die uyt sijn heyr maeckte vijfthien groote batalien / ende elcke batalie hadde eenen Coninck.

4. [Maillet] Or ne fault pas demander des pompes des richesses des targes des heaulmes et des harnoys fourbis *qui* dune part et daultre sur les champs reluysoyent. busines et trompettes a celle heure pouoit on oyr et la grosse bataille commencer

[Verdussen] Nu en derftmen niet vragen die groote rijckheden ende triumphen die aen beyde zijden waren die op dat velt schenen / daer wierden de Trompetten ende Claoenen op-geslagen / diemen wel verre hooren mocht / ende daer begonst eenen doodelijcken strijdt /

5. [Tekstkritiek] Bouman: stanstaert

Dubias, Josue van Palermen, den hertogh Brimant ende den hertogh Corsolant. ¹

Ende als sy malkander genaecten, soo was daer een Sarazijn die noyt in geen batalie gheweest en hadde, die sijn lijf beproeven wilde, ende is voorby sijn volck gereden, de lancie inde handt hebbende, ende gekomen op de Kerstenen seer stoutelijck. ² 't Welck Valentijn siende, heeft sijn peert met sporen ghesteken ende is de Sarazijn ³ te gemoedt ghereden ende heeft hem alsoo gesteken dat hy doot ter aerden is ghevallen. ⁴

Doen begon den strijt seer sterckelijck, ende de heydenen hebben de Kerstenen seer bevochten, maer hun macht en mocht de Kerstenen niet wederstaen, boven al de edel ridder Valentijn ende Milioen d'Angler met de .XIJ. Genoten. ⁵

1. [Maillet] entour lestandart des payens estoit le roy Brandiffer le Roy desclardie. Le roy dinde. Le roy de saleure. Ladmiral de cordes. Ladmiral dorbie. Le roy damene. le roy dubias. Iosue de palerne. Le conte Braiment. Le duc orchillant et croste dorcainie.

[Verdussen] ende onder den standaert vande Sarazijnen was den Coninck Brandesier / den Coninck van Esclaegien / den Coninck van Jngien den Coninck van Dammeden / den Admiraal van Cordes / den Admiraal van Arabien / den Coninck van Dubius / Josue van Palermen / den Hertogh Brimant / den Hertogh Corsolan /

2. [Maillet] Et quant vint a aprocher des batailles il y eut vng payen de surie *qui* iamais nauoit este en guerre le quel pour son corps esprouuer passa oultre et vint vers les crestiens la lance sur larrest moult fier et hardy

[Verdussen] ende als sy malcanderen genaecten / soo was daer eenen Sarazijn die noyt in batalien gheweest hadde / die sijn lijf beproeven wilde / soo is hy voor sijn volck ghereden / hebbende de Lancie inde handt / ende is ghecome op de Kerstenen seer stoutelijck /

3. [Tekstkritiek] Bouman: Sarazijnen

4. [Maillet] bien le veit Valentin et son cheual frappa des esperons et contre le payen vint si fierement que du coup a la terre labatit tout mort.

[Verdussen] dat heeft voorsien Valentijn / ende heeft sijn peert met sporen ghesteken / ende is den Sarazijn te ghemoeft ghereden / ende heeft hem alsoo ghesteken dat hy doot ter aerden is ghevallen /

5. [Maillet] de celle heure commença la bataille moult dure et moult cruelle et dune part et daultre payens fort assailloient et vaillamment se deffendoyent. mais toute leur vaillance nest point a racompter contre la grant proesse que faisoient les crestiens. et entre lesquelz le hardy Valentin le duc millon et les douze pers de france.

[Verdussen] van dien tijdt soo is den strijt seer sterckelijck begonnen ende de

Valentijn ende Oursson

Die koningh van Indien is ghekomen in den strijt die de Kerstenen seer benaude. ¹ Als Valentijn hem sagh, soo is hy na hem gereden ende heeft hem ghesteecken dat hy van sijn peert ter aerden viel. ² Ende de Kerstenen deden de Sarazijnen wijcken een groot stuck uyt hun ordinantie en versloeghender seer veel. ³ Maer daer quam een capiteyn van den Sarazijnen, die de achter garde bewaerde met dertigh duysent mannen, en doen begon den strijdt weder op een nieuw. ⁴

Den koningh Lucra vant den koningh van Indien, die hem seer beschermde, ende hy ontsetten den koningh van Indien. ⁵ Daer werden de Kerstenen soo seer bevochten datse van noode moesten eersselen op eenen pleyn die daer by stont, ende hadden veel te doen om hun te beschermen, en hadden ghedaen twee ridders die daer quamen in Angorien met seven hondert mannen. ⁶

Heydenen hebben de Kerstenen seer bevochten / maer hun macht en mocht de Kerstenen niet wederstaen / boven al die Edel Ridder Valentijn ende Milion Dangier met die twaelf Ghenooten.

1. [Maillet] Le roy dinde maior entra en la bataille et crestiens fort greua.

[Verdussen] Den Coninck van Jngien die is ghecomen inden strijdt die de Kerstenen seer benaude /

2. [Maillet] mais quant valentin le veit Il tira deuers luy et si grant coup de lance luy donna que a terre labatit.

[Verdussen] als Valentijn hem sagh / soo is hy nae den Coninck van Ingien ghereden / ende heeft hem ghesteken dat hy van zijn peert ter aerde moeste vallen /

3. [Maillet] A celle heure firent les crestiens reculer les sarrasins moult loing et desconfis estoient

[Verdussen] doen deden die Kerstenen de Sarazijnen een groot stuck uyt haer ordonnantie ende versloegender seer vele /

4. [Maillet] quant vng capitaine sarrasin qui en l'arriere garde estoit vint pour les secourir acompaigne de trente mil[le] payens et la ont commence la bataille plus forte que deuant.

[Verdussen] maer daer quam eenen anderen Capiteyn vande Sarazijnen die de achter Garde bewaerden met dertigh duysent mannen / daer begost den strijdt weder op een nieuwe veel stercker dan te voren.

5. [Maillet] le roy lucar trouua le roy de Inde qui moult fort se combattoit et secours luy donna.

[Verdussen] Den Coninck Lucra vant den Coninck van Jngien die hem seer beschermde / ende hy ontsette den Coninck van Jngien /

6. [Maillet] tant furent crestiens a celle heure chargez de payens que par force les

Dese twee ridders, daer ick af segghe, quamen van den Heylighen Lande ende hebben veel verdriets gehad onder weggen vande Sarazijnen om hun pelgrimagie te doen. ¹ De een van dese twee ridders hadde ontvoert een rijck admiraels dochter, die ghenoot was Claerdijne, ende dedese doopen ende het kersten gheloove aennemen. ² Desen ridder was genoemt Reynier van Provencien ende de ander Milioen van Digioen. ³ Het waren stoute ridders ende hebben verstaen van de oorloge die daer by was, ende deden hun volck wapenen ende deden hun tekenen, daer sy meynden de heydenen mede te krencken. ⁴ Alsoo zijn sy uyt der stadt ghekomen om de Kerstenen te ontsetten ende zijn seer stoutelijck inden strijdt ghekomen, daer de Sarazijnen de tijdinghe af

contraignit a retraire pardeuers vng estang qui pres du champ estoit et trop affaire auoyent se neussent este deux vaillans cheualiers qui celuy iour arriuerent en angorie acompaignez de vii. cens hommes

[Verdussen] daer werden de Kerstenen soo seer bevochten dat zy van noode moesten aersselen op een pleyn die daer by dat velt stont / ende hadden veel te doen om hun te beschermen / en hadden ghedaen twee Ridders die daer quamen in Angorien met seven hondert Mannen /

1. [Maillet] les deux cheuali[e]rs *que ie vous dy du saint sepulchre venoient. et moult de affaires et de necessitez auoient souffert et endurez tant de prisons que daultres choses pour faire leur voyage.*

[Verdussen] dese twee Ridders daer ick af segghe quamen van den Heylighen Lande / en hadden veel verdriets ghehadt onder wegen vande Sarazijnen om haer pelgrimagie te doen /

2. [Maillet] lung de ces deux *emmena en france la fille dung riche admiral payen laquelle auoit nom claradine et la fist baptiser et prendre nostre loy et nostre creance.*

[Verdussen] een van de twee Ridders heeft ontvoert een rijcke Admiraels Dochter ghenoot Clarijne / ende dedese doopen ende dat Kersten gheloove aennemen /

3. [Maillet] Le moindre des deux cheualiers estoit regnier de prouence et lautre millon de diion

[Verdussen] den eenen Ridder was ghenoot Reynier uyt Provincien / den anderen Milion van Digion :

4. [Maillet] beaux cheualiers et hardis. les deux eurent nouuelles de la grande bataille qui estoit pres de la et leurs *gens firent armer et a chascun baillerent enseignes et pauillons pour mieulx payens effroyer.*

[Verdussen] het waren schoon stoute Ridders / soo hebbense verstaen van die oorloghe die daer by was / ende deden haer volck wapenen / ende deden hun teekenen daer sy meynden de Heydenen mede te krencken /

Valentijn ende Oursson

kreghen, die seer verwondert waren – ende niet sonder reden.¹ Milioen van Digioen stack in sijn eerste aenkomen doot den koningh Lucra ende den coningh Rubus, daer af Brandesier seer verwondert was.² Daer naer quam Reynier, die groote moort dede onder de Sarazijnen, ende stack ende sloegh menigh vroom ridder doot.³

Valentijn was seer verblijt als hy de twee ridders sagh dusdanighe feyten van wapenen doen, ende is by hun ghereden ende heeft hun geseyt: “Mijn heeren, zyt willekom! Seght my, in[dien]⁴ ’t u belieft, wie u hier gesonden heeft, ende wie ghy zyt?”⁵

“Mijn heer,” seyde Reynier, “wy zijn by⁶ Vranckrijck gheboren ende komen van den Heylighen Lande, soo hebben wy hooren segghen van die strijdt.⁷ Dus zijn wy hier gekomen om de liefde

1. [Maillet] et en ce point vindrent hors de la ville les crestiens secourir si se frapperent en la bataille moult fierement parquoy a laprocher furent payens de ceste nouvelle venue fort esmerueillez et non pas sans cause.

[Verdussen] soo zijn zy uyt die stadt ghecomen om die Kerstenen te ontsetten / ende zijn ghecomen inden strijt seer stoutelijck daer de Sarazijnen die tijdinghe af kreghen daer zy seer af vervremt waren / niet sonder reden /

2. [Maillet] car millon de diion a son *entree* tua et abatit mort le roy lucar et le roy rubras d[ont] brandeffer fut moult esbahy et esperdu.

[Verdussen] Milion van Digion stack in zijn eerste aencomen doot den Coninck Lucra ende den Coninck Rubas / daer af dat Brandesier seer verwondert was /

3. [Maillet] et *apres* entra regnier en la bataille et plusieurs en tua et des plus vaillans.

[Verdussen] daer na quam Reynier die daer soo grooten moort dede onder die Sarazijnen / hy stack ende sloegh menigh vroom Ridder doot.

4. [Tekstkritiek] Bouman: in

5. [Maillet] moult esmerueille fut valentin *quant* il vit ces deux cheualiers si vaillant es armes faire si cheuaulcha vers eulx et leur dist seigneurs bien soyez *vous* venus dites moy si vous plaist qui deca vous amaine et *qui vous* estes.

[Verdussen] Valentijn was verblijdt als hy sagh dese twee Ridders sulcken feyten van wapenen doen / ende is by hun ghereden ende heeft gheseyt / mijn Heeren zyt willecom / seght my indient u belieft wie dat u hier ghesonden heeft / en wie ghy zyt :

6. [Tekstkritiek] Mogelijk las de vertaler *pres in plaats van ‘pers’?

7. [Maillet] amy ce dit regnier *nous sommes* pers de france *qui* du *sainct* sepulcre venons. si auons oy parler de ceste *entreprinse*

van Godt om u te helpen ende 't kersten gheloove te stercken, alsoo wy van Gods wegen schuldigh zijn te doen. ¹ Ende indien 't u belieft onsen naem te weten, ick ben ghenoeemt Reynier uyt Provencien ende mijn geselle Milioen van Digioen, een stout ridder.” ²

“Mijn heeren, hier is oock den hertoghe Milioen d'Angler ende de .XIJ. Ghenootten uyt Vranckrijck.” ³

Doen zijn sy in de batalie ghereden, die seer hert was. Ende den koningh van Indien denckende dat Valentijn hem van sijn peert ghesteecken hadde, is Valentijn te ghemoedt ghereden met drie koningen ende hebben hem soo benaut datse hem van sijn peert ghesteecken hebben. ⁴ Maer de vrome ridder is van stonden aen opghestaen ende heeft sijn sweert inde handt ghenomen ende hem daer mede aen alle zijden beschermt, soo hy best mochte, ende hadde genoegh te doen, maer daer quam Milioen d'Angler,

[Verdussen] mijn Heer seyde Reynier wy zijn by Vranckrijck gheboren ende komen van't Heyligh Landt / soo hebben wy hooren segghen vanden strijdt /

1. [Maillet] et en lonneur de *iesus sommes venus* en ceste part pour *vous* aider a la *sainte foy* deffendre ainsi que nous *sommes* tenus

[Verdussen] soo zijn wy hier ghecomen om die liefde van Godt / om u te helpen / ende dat Kersten Gheloove te stercken / ende Godts Bloedt te vreden soo wy van Godts weggen schuldigh zijn /

2. [Maillet] et se noz noms vous plaist scaouvoir ie suis appelle regnyer seigneur de prouence et *mon* compaignon est appelle millon de Diion entre les aultres preux et hardy cheualier.

[Verdussen] ende indien 't u belieft onsen naem te weten ick ben ghenoeemt Reynier van Provencen / ende mijn gheselle is genoemt Digion dat een stout Ridder is /

3. [Maillet] Seigneurs dist Valentin bien soyez *vous* venus. car icy est millon dangler et tous les aultres pers de *france*.

[Verdussen] mijn Heeren zijt willecom hier is den Hertogh Milion Dangier ende de twaelf Genooten uyt Vranckrijck /

4. [Maillet] A ces motz entre[n]t tous en la bataille qui fut dure et mortelle plus que ne pourroye dire. Or se recorde le roy de inde de Valentin *qui* lauoit abatu si courut contre luy avec trois aultres roys et tellement le presserent *que* luy et son cheual a la terre abatirent.

[Verdussen] doen zijn zy in die batalie ghetreden die seer hert was / soo heeft den Coninck van Jngien ghedacht hoe dat Valentijn hem van sijn peert ghesteken hadde / soo is hy Valentijn te ghemoet ghereden met dry Coninghen / ende hebben hem soo benaut dat zy hem van sijn peert ghesteken hebben /

Valentijn ende Oursson

Samson ende Garnier, die Valentijn ontsetten. ¹ Doen zijn sy ghereden naer den koningh van Indien, die sy van den peerde staecken, ende hebben sijnen schilt ghenomen ende hebben 't peert Valentijn ghegeven. ²

Doen quam daer een quade tijdinghe, namentlijck datter een groote menichte van Sarazijnen aenden oever waren, die na hem toe wilden. ³

“Mijn heeren,” seyde Valentijn, “men moet de passagie besetten!” ⁴

Soo heeft hy by hem genomen Milioen van Digioen om de haven van der zee te bewaren. ⁵

1. [Maillet] mais le preux cheualier tantost se releua et print lespee f[our]bie et tout a mieulx *quil* peult de toutes pars se deffent. mais trop eut a faire quant millon dangler sanson et geruaiz vindrent et secours luy donnerent
[Verdussen] maer den vromen Ridder is van stonden aen op-gestaen / ende heeft zijn sweert inde hant genomen / ende heeft hem daer mede aen alle zijden beschermt soo hy best mocht / maer hy hadde ghenoech te doen : daer quam Milion Dangier / Samson Garnier die Valentijn te hulpe quamen / ende setten hem weder te peerde /

2. [Maillet] en telle maniere que vng cheual luy conquirent puis coururent vers le roy dinde et a terre labatirent et son escu luy osterent si le baillèrent a Valentin. car le sien auoit perdu.

[Verdussen] doen soo zijn zy ghereden nae den Coninck van Jngien die zy van den peerde staken / ende hebben hem zijnen schilt af-ghegheven / ende hebben dat peert Valentijn ghegeven / want hy het zijn quijt was.

3. [Maillet] Or auint sur cestuy affaire nouvelles dont de piteuses choses vindrent. car vng messagier vint dire a Valentin. Sire ie suis tout maintenant ale vers le port si ay veu sur la mer grant nombre de sarrasins qui viennent celle part.

[Verdussen] Het XXXVII. Capittel. Valentijn doodt sijnen Vader den Keyser van Griecken seer deerlijck in de batalie.

DOen quam op deser tijdt een quade tijdinge / daer af dat een groot quaedt quam / daer quam eenen bode aen Valentijn / die hem seyde : Heer ick ben van stonden aen ghekomen van de haven vander Zee / daer ick ghesien hebbe een groote menichte van Sarazijnen die hier comen willen /

4. [Maillet] Seigneurs dist le bon Valentin il y fault aler pour leur garder le passage.
[Verdussen] mijn Heer seyt Valentijn / men moet gaen beletten die passagie /

5. [Maillet] Si se assemblerent Valentin Millon de diion pour aler vers le port.

[Verdussen] soo heeft hy by hem ghenomen Milioen van Digion om die haven vander Zee te bewaren.

Jan Jacobszoon Bouman, Amsterdam 1657

Och! Het was de keyser van Griecken, sijn vader, die hem te hulpe quam, bekleet met de kleederen van de Sarazijnen ... ¹

1. [Maillet] Helas cestoit son pere lempereur de grece et son armee qui a leur secours venoient de malle heure vestirent les armes des maudis et faulx sarrasins quant il fault que Valentin en mette son pere piteusement a mort.
[Verdussen] Och lacen het was den Keyser van Griecken sijn Vader die hem te hulpe quam.

Colofon

Kritische synoptische studie-editie

van de druk van Jan Jacobszoon Bouman, Amsterdam 1657 (Sint Petersburg, SSSPL: 6.10.3.3), met daarin verwerkt de druk van Hieronymus Verdussen jr., Antwerpen ca. 1684-1713 (Boston Massachusetts, Houghton Library, 27283.48.4) en die van Jacques Maillet, Lyon 1489 (Paris, BnF, RES Y2 82).

bezorgd door dr. Willem Kuiper,
Leerstoelgroep Historische Nederlandse Letterkunde UvA

Amsterdam 2012

Bibliotheek van Middelnederlandse Letterkunde
<http://cf.hum.uva.nl/dsp/scriptamanent/bml/bmlindex.htm>

